

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΩΝ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΑΤΤΙΚΗΣ, 1978-1988*

Ίων Π. Σαγιάς**

Κεντρική επιδίωξη της διατριβής είναι να αναδείξει και να τεκμηριώσει την ανάγκη ενσωμάτωσης της μελέτης της χωροκοινωνικής δυναμικής ως αναπόσπαστου τμήματος της κοινωνικής αναπαραγωγής και μετασχηματισμού. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της αναγνώρισης και της καταγραφής των πολύπλοκων και σύνθετων μορφών οργάνωσης και ανάπτυξης του χώρου, η οποία προκύπτει από την εν λόγω χωροκοινωνική δυναμική, στο πλαίσιο της εξέλιξης των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών.

Στόχο της έρευνας αποτελεί η διαμόρφωση ενός εννοιολογικού και μεθοδολογικού πλαισίου το οποίο θα αναδεικνύει τη σημασία, για την ανάπτυξη γεωγραφικών ενοτήτων, του τρόπου συνάρθρωσης των χωρικών και οργανωτικών παραμέτρων των οικονομικών δραστηριοτήτων με άλλα, εξίσου σημαντικά, χαρακτηριστικά του υπό εξέταση γεωγραφικού χώρου, λ.χ. το επίπεδο αστικής ανάπτυξης, το «χαρακτήρα» των περιοχών εγκατάστασης κ.λπ. Η διατριβή εστιάζει στο παράδειγμα των τρόπων συνάρθρωσης της βιομηχανικής-βιοτεχνικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, εξετά-

ζει τις μεταβολές στις κλαδικές και χωρικές ομαδοποιήσεις, αναλύοντας την ενεργοποιούμενη απασχόληση στον Νομό Αττικής την περίοδο 1978-1998.

1. Τα σημεία εκκίνησης

Σημεία εκκίνησης της διερεύνησης στο πλαίσιο της διατριβής αποτέλεσαν οι ακόλουθες αρχικές διαπιστώσεις, που προέκυψαν από μια αρχική «εκτατική»-«αθροιστική» διερεύνηση του πραγματολογικού υλικού (Απογραφές Βιομηχανίας-Βιοτεχνίας της ΕΣΥΕ και Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν-Εθνικοί Λογαριασμοί). Διαπιστώσεις οι οποίες αφορούν τις μεταβολές στη διάρθρωση και στην οργάνωση της βιομηχανικής δραστηριότητας την περίοδο 1978-1988 στον Νομό Αττικής:

«Κρίση-αναδιάρθρωση/προσαρμογή». Διαπιστώνεται ότι η δεκαετία 1978-1988 αποτελεί μια περίοδο κρίσης αλλά και «αναδιάρθρωσης/προσαρμογής» των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στον Νομό Αττικής. Η κρίση παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονη κατά την πρώτη πεντα-

* Διδακτορική διατριβή στον Τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Σεπτέμβριος 2001, επιβλέπουσα: Ελ. Παπαγιωτάτου, Καθηγήτρια ΕΜΠ.

** Αρχιτέκτονας, ερευνητής ΕΚΚΕ.

ετία 1978-1984, ενώ κατά τη δεύτερη, 1984-1988, εμφανίζονται ορισμένα σημάδια «ανάκαμψης». Τόσο η κρίση όσο και η «αναδιάρθρωση/προσαρμογή» αντικατοπτρίζονται στην εξέλιξη του παραγόμενου προϊόντος (ΑΕΠ) και στις διακυμάνσεις της βιομηχανικής απασχόλησης.

Οι επιπτώσεις του κύκλου «Κρίση-αναδιάρθρωση/προσαρμογή». Η επεξεργασία των δεδομένων της βιομηχανικής απασχόλησης αναδεικνύει σημαντικές διαφοροποιήσεις στις επιπτώσεις της κρίσης και της αναδιάρθρωσης ανάμεσα στις επιμέρους κατηγορίες μεγεθών βιομηχανικών-βιοτεχνικών καταστημάτων. Εξίσου σοβαρές διαφορές στις επιπτώσεις του κύκλου «κρίση-αναδιάρθρωση/προσαρμογή» της βιομηχανικής απασχόλησης παρατηρούνται μεταξύ των φύλων και των θέσεων εργασίας. Διαπιστώνεται επίσης ότι οι μεταβολές στη βιομηχανική απασχόληση, τόσο κατά την πρώτη όσο και κατά τη δεύτερη υποπερίοδο, δεν «κατανέμονται» ομοιόμορφα στο γεωγραφικό χώρο.

Επιπλέον σημεία εκκίνησης της διερεύνησης αποτέλεσαν διαπιστώσεις οι οποίες προέκυψαν από την «εκτατική» διερεύνηση των δεδομένων των Απογραφών Κτηρίων τής ΕΣΥΕ και αφορούν τη συνάρθρωση στο χώρο της βιομηχανικής δραστηριότητας με άλλες δραστηριότητες – εξίσου σημαντικές για τη διαμόρφωση του «αστικού τοπίου»:

Οι βιομηχανικές συγκεντρώσεις. Οι βιομηχανικές δραστηριότητες στα όρια του Νομού Αττικής την περίοδο 1980-1990 τείνουν να διαμορφώνουν και να εμπεδώνουν χωρικά εντοπισμένες συγκεντρώσεις σε «παραδοσιακές» βιομηχανικές περιοχές. Οι «νέες» βιομηχανικές περιοχές αναπτύσσονται κατά κύ-

ριο λόγο σε περιοχές που γειτνιάζουν με τις «παραδοσιακές».

Η συνάρθρωση της βιομηχανίας στον αστικό χώρο. Τα οργανωτικά και παραγωγικά χαρακτηριστικά των βιομηχανικών δραστηριοτήτων αποτελούν βασικές παραμέτρους της συνάρθρωσής τους με το ευρύτερο αστικό περιβάλλον και τις άλλες δραστηριότητες.

Η συνάρθρωση της κατοικίας με τη βιομηχανική δραστηριότητα κατέχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση του «αστικού τοπίου». Η συνάρθρωση αυτή, αν και διαχέεται σε ένα μεγάλο τμήμα του Νομού Αττικής, αφορά συγκεκριμένες δραστηριότητες με ιδιαίτερη οργανωτική και χωρική φυσιογνωμία.

Σημαντικό, τέλος, χαρακτηριστικό της συνάρθρωσης των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στην περιοχή μελέτης αποτελεί η διαμόρφωση «τοπικών» πολυκλαδικών συγκεντρώσεων σε περιοχές όπου αυτές συνυπάρχουν με εμπορικές δραστηριότητες.

2. Θεωρητικές-μεθοδολογικές αφετηρίες

Οι κεντρικές θεωρητικές και μεθοδολογικές αφετηρίες οι οποίες οδήγησαν στην επιλογή των μεταβλητών (λ.χ. χρήσεις κτηρίων, ανάλυση της βιομηχανικής απασχόλησης σε επιμέρους κατηγορίες απασχολομένων) για την επεξεργασία του διαθέσιμου πραγματολογικού υλικού και την «ομαδοποίηση» των δραστηριοτήτων, και οι οποίες υποδεικνύουν τα γεωγραφικά επίπεδα αναφοράς, τις «χωρικές κλίμακες» [από το Πολεοδομικό Συγκρότημα Πρωτευούσης (ΠΣΠ) και το Υπόλοιπο του Νομού Αττικής (ΥΠΝΑ) σε ειδικά οριοθετημένες Γεωγραφικές Ζώνες Ανάλυσης], συνοψίζο-

νται στα παρακάτω σημεία:

α) Βασική παραδοχή της προσέγγισης που προτείνει η διατριβή αποτελεί η θεώρηση του χώρου ως καίριου συστατικού στοιχείου τόσο της καπιταλιστικής συσώρευσης – μέσω του δεύτερου κυκλώματος του κεφαλαίου, της αγοράς γης – όσο και της κοινωνικής οργάνωσης των κοινωνικών σχηματισμών. Ο χώρος στις σύγχρονες κοινωνίες παράγει και παράγεται, αποτελεί ταυτόχρονα πεδίο και αποτέλεσμα κοινωνικών αντιθέσεων, αντιπαραθέσεων, συμβιβασμών και συμβολισμών. Είναι, με άλλα λόγια, «κοινωνικός χώρος».

Η θεώρηση αυτή του χώρου οδηγεί στην εξέταση του «τρόπου παραγωγής του χώρου». Στρέφει δηλαδή την (κοινωνική) έρευνα προς μια προσπάθεια ανάδειξης και ερμηνείας των χωρικών διαφοροποιήσεων (άνιση χωρική ανάπτυξη), της πολυπλοκότητας της γεωγραφικής διάρθρωσης και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, ως συστατικών στοιχείων της εξέλιξης των κοινωνικών σχηματισμών.

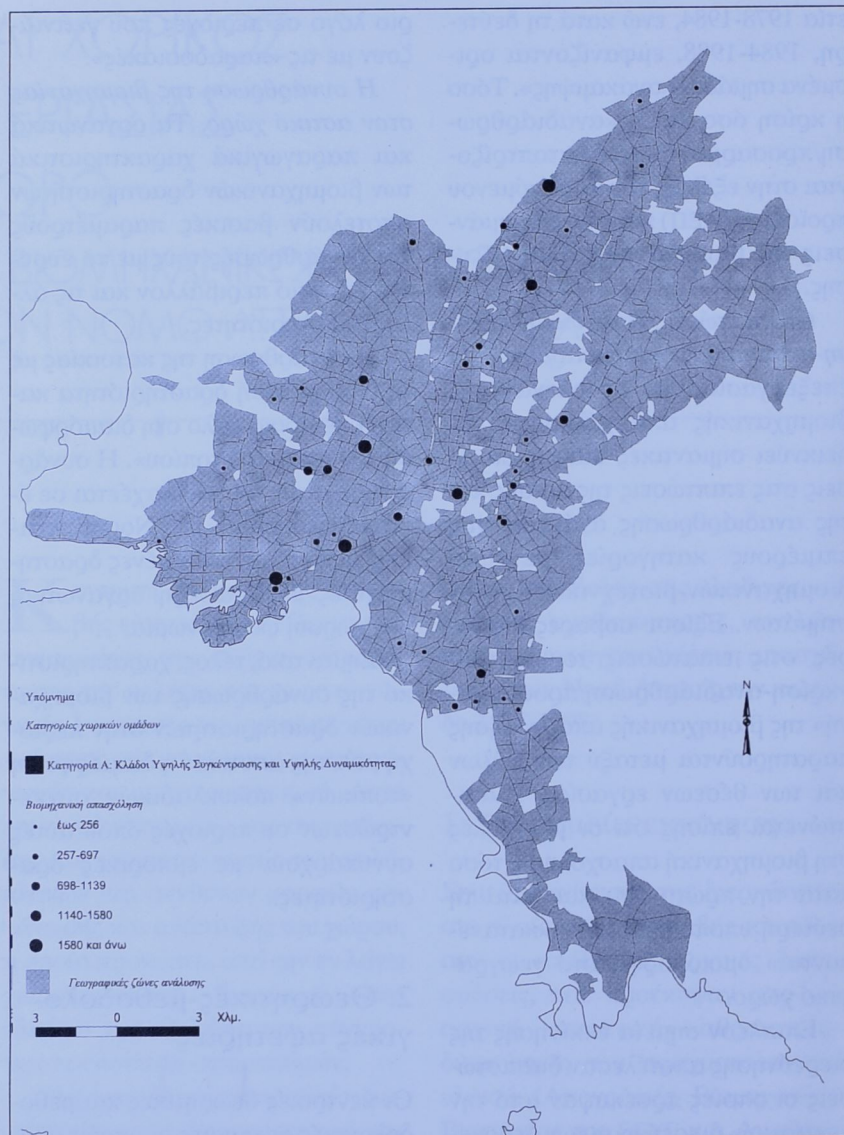
β) Στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών έχει συχνά υποστηριχθεί ότι ορισμένες μεθοδολογικές επιλογές συνδέονται άμεσα με συγκεκριμένες επιστημολογικές-θεωρητικές προσεγγίσεις. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της Οικονομικής Γεωγραφίας, η χρήση ποσοτικών μεθόδων έχει συχνά συνδεθεί με θετικιστικές προσεγγίσεις, ενώ οι ποιοτικές μέθοδοι με νεότερες «μεταπροσεγγίσεις».^[1] Στην παρούσα διατριβή δεν υιοθετήθηκε η διχοτομική αυτή προσέγγιση της μεθοδολογίας. Αντίθετα, υιοθετείται μια περισσότερο

1. Βλ. μεταξύ άλλων Philip 1998, Johnston 1986, 1991, Barnes 1996, 1998, Sayer 1984.

«εκλεκτική» θεώρηση της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων από εκείνη που διαχωρίζει την «Περιγραφική Στατιστική» από την «Επαγωγική Στατιστική». Προκρίνεται, αντίθετα, ο διαχωρισμός των αναλύσεων δεδομένων σε «διερευνητικές» (exploratory) και «επιβεβαιωτικές» (confirmatory) αναλύσεις δεδομένων.^[2]

γ) Επιπλέον, η προσέγγιση που υιοθετείται υποστηρίζει ότι μέσα σε συγκεκριμένα χωροχρονικά όρια ορισμένα κοινωνικά φαινόμενα παρουσιάζουν μια κανονικότητα. Η κανονικότητα αυτή είναι αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ επιμέρους δομών, μηχανισμών και κοινωνικών ομάδων. Όταν παρατηρούνται τέτοιου είδους «κανονικότητες», τις οποίες μπορούμε να ονομάσουμε «ημικανονικότητες», προκύπτει η ανάγκη ερμηνείας τους.^[3] Η εξέταση των «ημικανονικοτήτων» αυτών είναι εκείνη που αναδεικνύει τις διαφοροποιήσεις, τις ανισότητες και, σε τελευταία ανάλυση, το συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων στη συγκεκριμένη χωροχρονική συγκυρία.

Η υιοθέτηση της προσέγγισης αυτής έδωσε τη δυνατότητα εξέτασης των εξελίξεων στη βιομηχανική απασχόληση στον Νομό Αττικής μέσα από μια «εκτατική» αλλά «αποαθροιστική» διερεύνηση των διαθέσιμων δεδομένων. Η διερεύνηση αυτή ανέδειξε ορισμένες «ημικανονικότητες» (demi-regs) οι οποίες χρησιμοποιούνται ως «πύλες εισόδου» για περαιτέρω έρευνα ώστε να εξειδικευτούν τα πορίσματα της διατριβής, είτε μέσω «εκτατικών» είτε μέσω «ε-

ντατικών» μεθόδων διερεύνησης και ανάλυσης.

Αξιοποιώντας και εξειδικεύοντας λοιπόν «ενδιάμεσες»^[4] θεωρητικές έννοιες, όπως αυτή του κοινωνικού και χωρικού καταμερισμού της εργασίας και του κεφαλαίου, η

4. Σε αντιδιαστολή προς τις αφηρημένες έννοιες, π.χ. του «κεφαλαίου» και της «εργασίας», και τις εμπειρικές κατηγορίες, π.χ. μικρομεσαίες επιχειρήσεις, χρήσεις γης. Για τη χρησιμότητα της χρήσης «ενδιάμεσων» θεωρητικών εννοιών βλέπε Peck 1996, σ. 90-96.

Χάρτης 1.

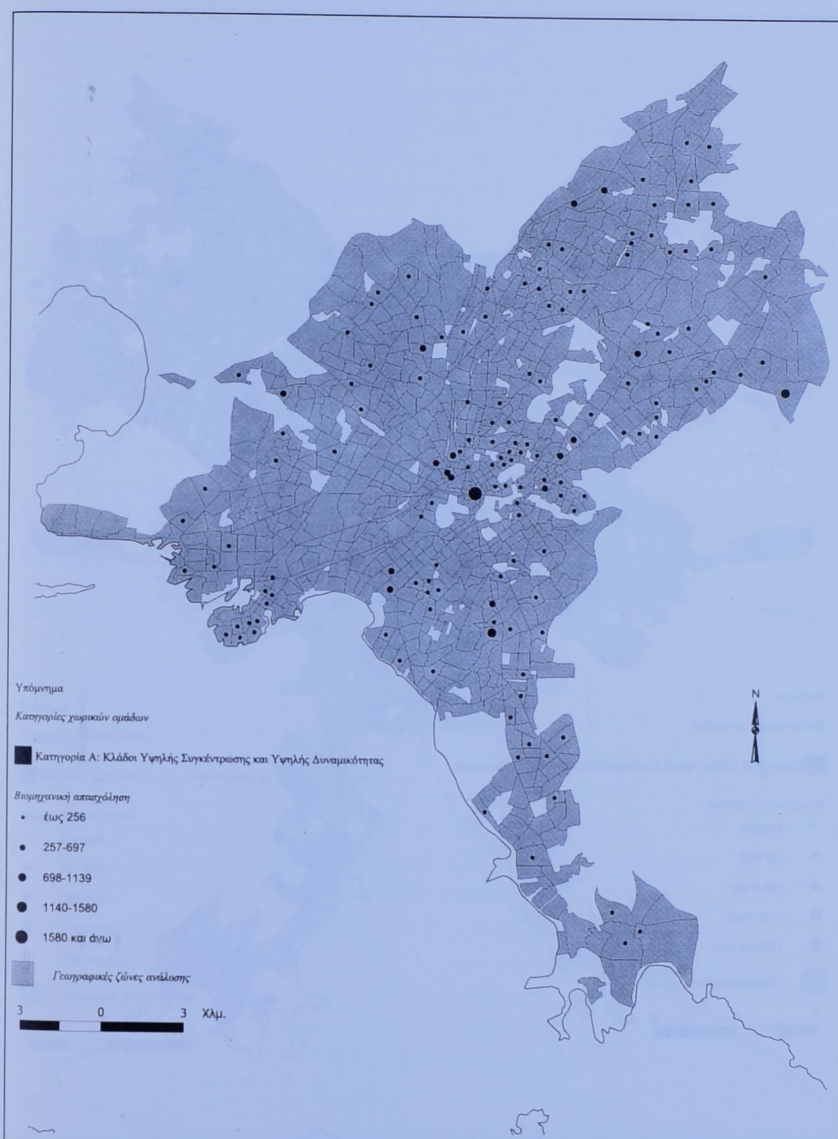
Συνύπαρξη δυναμισμού και κρίσης σε μεγάλα βιομηχανικά καταστήματα και μικρά εργαστήρια, ΠΣΠ, 1988.

Συνολική μέση ετήσια απασχόληση στους κλάδους της ομάδας: 24.890
Κυριότεροι κλάδοι της ομάδας:
232 (Παραγωγή νημάτων και υφασμάτων από φυσικό και τεχνητό βαμβάκι)
315 (Βιομηχανίες φαρμακευτικών προϊόντων)
209 (Λοιπές βιομηχανίες ειδών διατροφής)
243 (Κατασκευή ειδών ενδυμασίας)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων Απογραφής καταστημάτων 1978-1988, ΕΣΥΕ.

2. Johnston 1986, σ. 96, και Bourdieu 1984, σ. 503-518.

3. Lawson 1997, σ. 204-209.

Χάρτης 2.

Δυναμικά μικρά εργαστήρια, ΠΣΠ, 1988.

Συνολική μέση ετήσια απασχόληση στους κλάδους της ομάδας: 23.800

Κυριότεροι κλάδοι της ομάδας:

- 243 (Κατασκευή ειδών ενδυμασίας)
- 206 (Αρτοποιία και ζαχαροπλαστική)
- 384 (Επισκευή αυτοκινήτων)
- 294 (Κοσμηματοποιία - ωρολογιοποιία)
- 282 (Λοιπές τυπογραφικές εργασίες)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων Απογραφής καταστημάτων 1978-1988, ΕΣΥΕ.

διατριβή ανέδειξε τα χαρακτηριστικά των «ημικανονικοτήτων» που αφορούν την οργανωτική και χωρική φυσιολογία της βιομηχανικής δραστηριότητας στον Νομό Αττικής. Η πολυπλοκότητα και η συνθετότητα των εξελίξεων στην παραγωγική οργάνωση της βιομηχανικής δραστηριότητας συνδυάζεται στη διατριβή με τη χωροχρονική ιδιαιτερότητα των μηχανισμών παραγωγής και αναπαραγωγής αυτών των χωροκοινωνικών «ημικανονικοτήτων». Για την ανάδειξη της πο-

λυπλοκότητας και της συνθετότητας αυτής η διατριβή εξέτασε σε βάθος το αποτέλεσμα των χωροκοινωνικών «ημικανονικοτήτων»: τους τρόπους συνάρθρωσης των χωρικών και οργανωτικών παραμέτρων των οικονομικών δραστηριοτήτων στο παράδειγμα της βιομηχανικής-βιοτεχνικής δραστηριότητας. Η εξέταση αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω επάλληλων «αποαθροιστικών» και συνθετικών σταδίων ανάλυσης και επεξεργασίας των δεδομένων της βιομηχανικής απασχόλησης.

3. Συνοπτική καταγραφή διαπιστώσεων-πορισμάτων

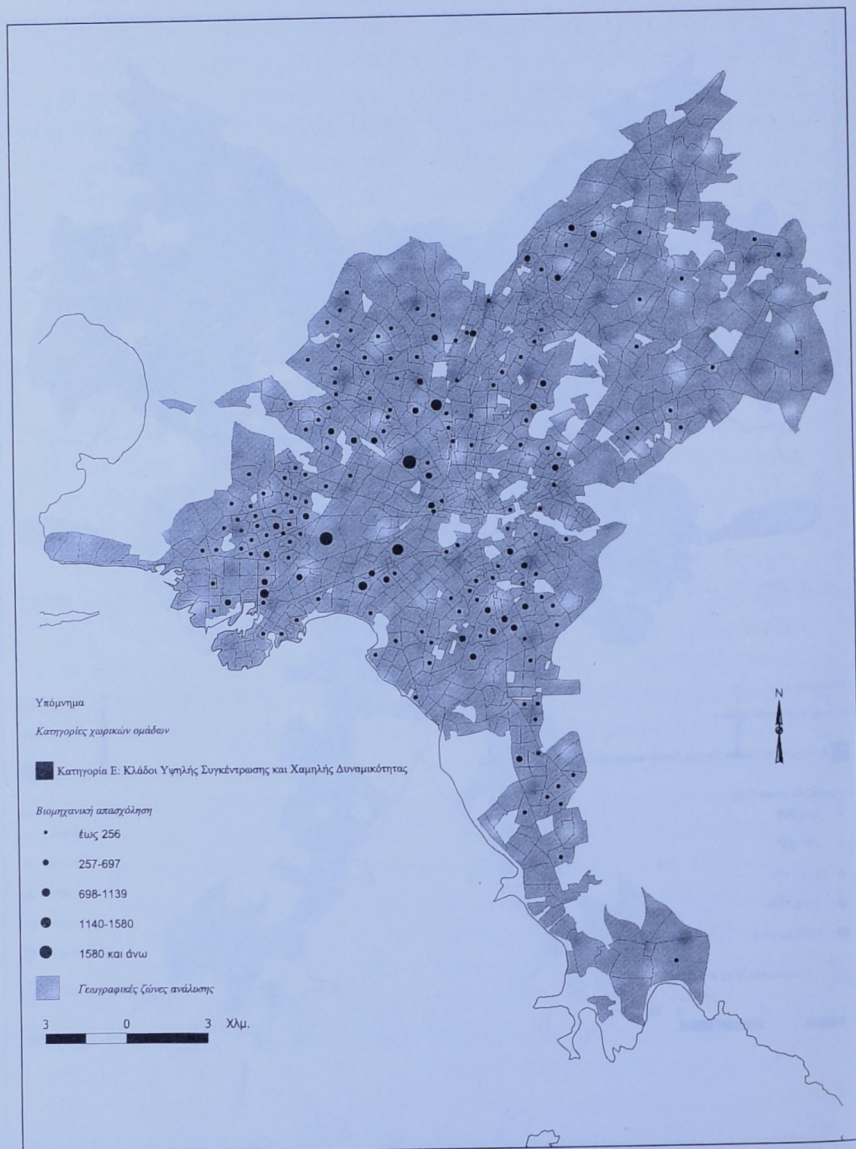
Από τα επάλληλα στάδια διερεύνησης προέκυψαν σημαντικά πορίσματα για τις χωρικές και παραγωγικές όψεις της αναπτυξιακής διαδικασίας, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στα σχετικά κεφάλαια της διατριβής. Συνοψίζουμε εδώ ορισμένες γενικότερης σημασίας διαπιστώσεις, υπό το πρίσμα των θεωρητικών και εμπειρικών επεξεργασιών της διατριβής:

[Α] Η αναδιάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις χωρικές και χρονικές εκφάνσεις της. Οι αναπτυξιακές διαδρομές των επιμέρους γεωγραφικών περιοχών, τόσο κατά τις περιόδους «κρίσης» όσο και κατά τις περιόδους «αναδιάρθρωσης/προσαρμογής» του παραγωγικού συστήματος, διαφοροποιούνται χωρικά και χρονικά. Επιπλέον, οι επιπτώσεις της αναπτυξιακής πορείας δεν περιορίζονται στην ανακατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, αλλά συνδιαμορφώνονται από τα υφιστάμενα χαρακτηριστικά του χώρου και της χρονικής συγκυρίας. Με άλλα λόγια, ο χώρος διαμορφώνεται και διαμορ-

φώνει την αναπτυξιακή πορεία. Επομένως, η άνιση ανάπτυξη στο χώρο αποτελεί βασικό συστατικό της οικονομικής αναδιάρθρωσης.

Συγκεκριμένα, η διατριβή διαπίστωσε ότι κατά την περίοδο 1978-1984 —περίοδο κρίσης— εκτός από την ένταση της συγκέντρωσης των δυναμικών κλάδων της βιομηχανίας στις «παραδοσιακές» περιοχές του ΠΣΠ και του ΥΠΝΑ, εντοπίζεται «κατάρρευση» της απασχόλησης στο «βιομηχανικό πυρήνα» του ΠΣΠ, ενώ παράλληλα σημειώνεται έντονη «διείσδυση» της κρίσης στις περιοχές που συγκεντρώνουν δυναμικές δραστηριότητες στο ΥΠΝΑ. Η κρίση δηλαδή της βιομηχανικής απασχόλησης εντείνεται και εκτείνεται σε ένα μεγάλο αριθμό «θυλάκων» στο σύνολο σχεδόν των Δήμων και Κοινοτήτων του Νομού Αττικής. Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται μικρή αύξηση της απασχόλησης στους εν λόγω θύλακες, αυτή κατά κύριο λόγο αφορά δραστηριότητες προς τις οποίες στρέφεται ένα σημαντικό τμήμα της ειδικευμένης εργασίας και της γυναικείας αυτοαπασχόλησης⁵· παράλληλα, οι δραστηριότητες αυτές σε τοπικό και εθνικό επίπεδο χαρακτηρίζονται ως φθίνουσες.

Κατά την επόμενη περίοδο 1984-1988 —περίοδο «αναδιάρθρωσης/προσαρμογής»— η ανάλυση στο πλαίσιο της διατριβής διαπίστωσε δύο έντονες και αντίρροπες τάσεις. Από τη μία, καταγράφεται συνύπαρξη δυναμισμού και κρίσης σε «παραδοσιακές» κυρίως περιοχές του ΠΣΠ⁵ και του ΥΠΝΑ, φαινόμενο που παρατηρήθηκε ήδη από την προηγούμενη περίοδο. Μικρές αυξήσεις σε αστικές ή περιφερειακές ζώνες που καταγράφονται την πε-

Χάρτης 3.

Φθίνοντα μικρά εργαστήρια, ΠΣΠ, 1988.

Συνολική μέση ετήσια απασχόληση στους κλάδους της ομάδας: 40.100

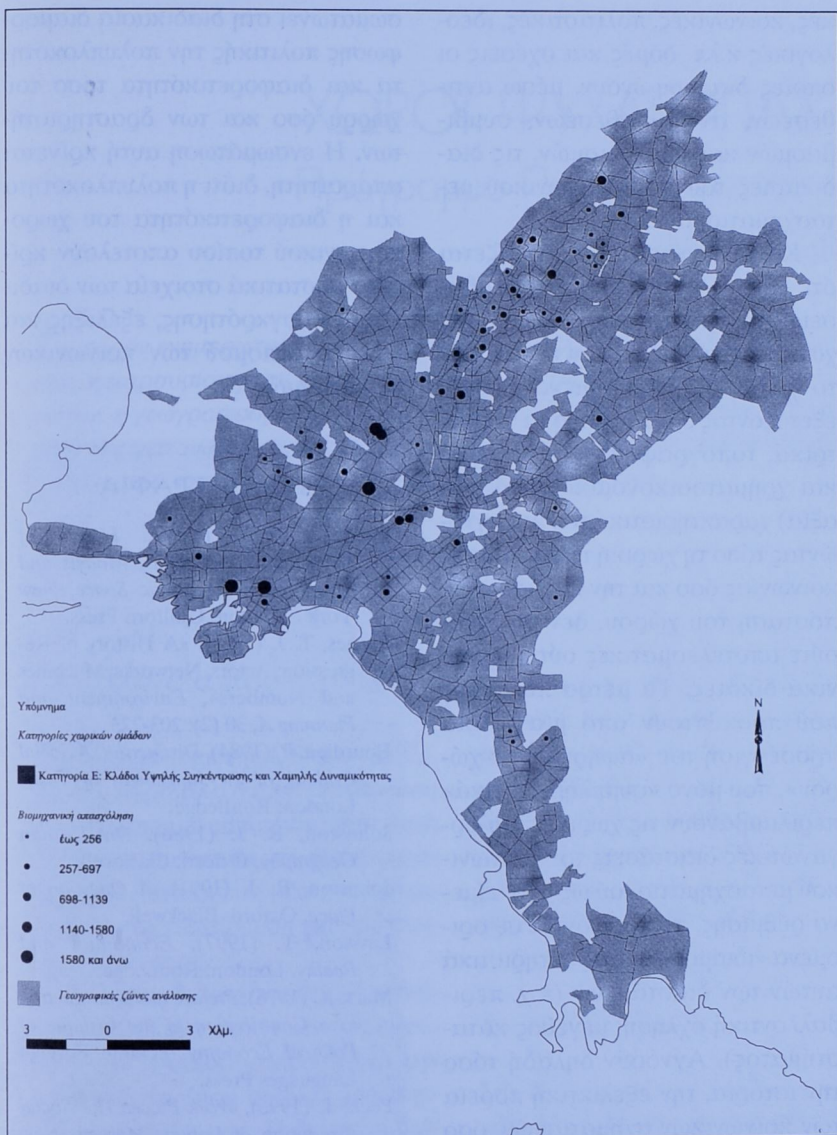
Κυριότεροι κλάδοι της ομάδας:

- 243 (Κατασκευή ειδών ενδυμασίας)
- 261 (Κατασκευή επίπλων και ειδών επιπλώσεως, εκτός των μεταλλικών)
- 384 (Επισκευή αυτοκινήτων)
- 206 (Αγροποία και ζαχαροπλαστική)
- 241 (Υποδηματοποιία)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων Απογραφής καταστημάτων 1978-1988, ΕΣΥΕ.

5. Βλέπε Χάρτη 1.

ρίοδο αυτή οφείλονται κατά κύριο λόγο, για μια ακόμα φορά, σε δραστηριότητες προς τις οποίες στρέφεται ένα σημαντικό τμήμα της ειδικευμένης εργασίας και της γυναικείας αυτοαπασχόλησης. Οι δραστηριότητες όμως αυτές, και κατά τη δεύτερη υποπερίοδο, χαρακτηρίζονται ως φθίνουσες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, γεγονός που οδηγεί στην περαιτέρω «εμπέδωση» των διαρθρωτικών δυσλειτουργιών του παραγωγικού συστήματος της περιοχής (μείωση επενδύσεων,

Χάρτης 4.

Φθίνουσα μείζων βιομηχανία και φθίνοντα μικρά εργαστήρια, ΠΣΠ, 1988.

Συνολική μέση ετήσια απασχόληση στους κλάδους της ομάδας: 26.800

Κυριότεροι κλάδοι της ομάδας:

236 (Πλεκτική)
243 (Κατασκευή ειδών ενδυμασίας)
222 (Παραγωγή τσιγάρων και πούρων)
231 (Παραγωγή νημάτων και υφασμάτων από φυσικό και τεχνητό έριο)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων Απογραφής καταστημάτων 1978-1988, ΕΣΥΕ.

πτώση παραγωγικότητας, επισφαλείς θέσεις εργασίας, ενίσχυση της άτυπης απασχόλησης κ.λπ.).

Από την άλλη, διαπιστώθηκε ότι η αντίρροπη τάση της «αναδιάρθρωσης/προσαρμογής» την περίοδο 1984-1988 οδήγησε στην «αναθέρμανση» της βιομηχανικής απασχόλησης σε δυναμικούς κλάδους,^[6] τόσο στο ΠΣΠ^[7] όσο και στο ΥΠΝΑ. «Αναθέρμανση» όμως που δεν στάθηκε ικανή να ανατρέψει τις σοβαρές επιπτώσεις της φθίνουσας εξελικτικής πορείας της συνο-

λικής βιομηχανικής απασχόλησης κατά την περίοδο της «κρίσης». Επιπλέον, η συγκέντρωση των δυναμικών κλάδων και δραστηριοτήτων σε λίγες «κεντρικές» ζώνες βιομηχανικής δραστηριότητας ενίσχυσε περαιτέρω τη χωρική πόλωση που χαρακτηρίζει τον Νομό Αττικής ήδη από την αρχή της περιόδου που εξετάστηκε (1978). Η ανάπτυξη «νέων» βιομηχανικών συνοικιών συνεισέφερε σε μικρό μόνο βαθμό στη διαμόρφωση μιας «νέας» οργάνωσης του χώρου της βιομηχανικής παραγωγής.

Εύλογα λοιπόν προκύπτει ότι το κυριότερο αποτέλεσμα της «αναδιάρθρωσης/προσαρμογής» της βιομηχανίας-βιοτεχνίας την περίοδο 1984-1988 στον Νομό Αττικής ήταν η ένταση του «παραγωγικού» και «χωρικού» εγκλωβισμού της απασχόλησης σε δραστηριότητες που φθίνουν, και μάλιστα σε περιοχές που παρουσιάζουν ιδιαίτερα αρνητικές «οικονομίες αστικοποίησης».^[8]

Η διατριβή, αναλύοντας σε βάθος τις παραπάνω διαπιστώσεις σε επίπεδο «μικροτόπου»,^[9] κατέδειξε

6. Οι ευρείες κατηγορίες στις οποίες εντάχθηκαν οι συνθετικές ομάδες και οι οποίες προκύπτουν με βάση τη φυσιογνωμία των κλάδων που εντάσσονται σε αυτές είναι οι ακόλουθες:

Κατηγορίες κλάδων με βάση το βαθμό συγκέντρωσης και την δυναμικότητα της απασχόλησης:

Α: Κλάδοι που εμφανίζουν υψηλή συγκέντρωση και υψηλή δυναμικότητα

Β: Κλάδοι που εμφανίζουν χαμηλή συγκέντρωση και υψηλή δυναμικότητα

Γ: Κλάδοι που εμφανίζουν μέση συγκέντρωση και χαμηλή δυναμικότητα

Δ: Κλάδοι που εμφανίζουν χαμηλή συγκέντρωση και χαμηλή δυναμικότητα

Ε: Κλάδοι που εμφανίζουν υψηλή συγκέντρωση και χαμηλή δυναμικότητα.

Οι χάρτες που συνοδεύουν το παρόν κείμενο παρουσιάζουν τη χωρική διάρθρωση των κατηγοριών Α και Ε.

7. Βλέπε Χάρτη 2.

8. Βλέπε Χάρτες 3 και 4.

9. Σε ειδικά σχεδιασμένες για τις ανάγκες της διατριβής Γεωγραφικές Ζώνες Ανάλυσης.

τη σημασία που έχει η ανάδειξη της συνθετότητας και της πολυπλοκότητας των τρόπων συνάρθρωσης της βιομηχανικής δραστηριότητας με τα άλλα εξίσου σημαντικά χαρακτηριστικά των «τόπων» χωροθέτησης. Επιβεβαίωσε δε την ανάγκη προσέγγισης της διάρθρωσης του αστικού χώρου με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινωνικού και χωρικού καταμερισμού εργασίας σε συγκεκριμένες χρονικές συγκυρίες. Ανέδειξε, τέλος, την ανάγκη εξέτασης των οργανωτικών και διαρθρωτικών παραμέτρων των δραστηριοτήτων ως βασικών χαρακτηριστικών της συνάρθρωσής τους με την ευρύτερη οικιστική μορφολογία.

[B] Σε ένα δεύτερο επίπεδο τα παραπάνω πορίσματα οδηγούν σε διαπιστώσεις που αφορούν τα ζητήματα ανάλυσης της χωρικής ανάπτυξης και της ρύθμισης του χώρου.

Η διατριβή υποστηρίζει ότι η προσέγγιση τόσο των οργανωτικών αλλαγών στη διάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων όσο και των μεταβολών στο χωρικό καταμερισμό της εργασίας θα πρέπει να επιχειρείται με όρους «πολιτικής οικονομίας του χώρου». «Πολιτική οικονομία» η οποία δεν περιορίζεται στους τομείς της πολιτικής και της οικονομίας, αλλά αναδεικνύει την «ανατομία της κοινωνίας των πολιτών».^[10] Περιλαμβάνει δηλαδή όλες εκείνες τις χωρι-

κές, κοινωνικές, πολιτιστικές, ιδεολογικές κ.λπ. δομές και σχέσεις οι οποίες διαμορφώνουν, μέσω αντιθέσεων, αντιπαραθέσεων, συμβιβασμών και συμβολισμών, τις διαδικασίες του χωροκοινωνικού μετασχηματισμού.

Κατά συνέπεια, υποστηρίζεται ότι, όσο οι ρυθμιστικές παρεμβάσεις στηρίζονται σε αναλύσεις της χωρικής ανάπτυξης που κατανοούν το χώρο ως «αφηρημένο χώρο», εξετάζοντας δηλαδή μόνο τα γεωμετρικά, τοπογραφικά, γεωγραφικά και χρηματοοικονομικά (αγοραία αξία) χαρακτηριστικά του και αγνοώντας τόσο τη χωρική υπόσταση της κοινωνίας όσο και την κοινωνική υπόσταση του χώρου, δεν θα είναι ούτε αποτελεσματικές ούτε κοινωνικά δίκαιες. Τα μέτρα πολιτικής που προκύπτουν από μια τέτοια προσέγγιση του «αφηρημένου χώρου», που μόνο «συμπληρωματικά» περιλαμβάνουν τις χωρικές και οργανωτικές διαστάσεις του κοινωνικού μετασχηματισμού ως υποκείμενα ρύθμισης, περιορίζονται σε ορισμένα «ιδιόμορφα» χαρακτηριστικά αυτών των διαστάσεων (π.χ. περιβαλλοντική όχληση, μέγεθος καταστήματος). Αγνοούν δηλαδή τόσο την ιστορία, την εξελικτική πορεία των κοινωνικών σχηματισμών, όσο και τον τρόπο με τον οποίο συναρθώνονται οι διάφορες δραστηριότητες στις επιμέρους χωρικές κλίμακες.

Η διατριβή υποστηρίζει ότι ο σχεδιασμός της χωρικής και κοινωνικής ανάπτυξης θα πρέπει να εν-

σωματώνει στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής την πολυπλοκότητα και διαφορετικότητα τόσο του χώρου όσο και των δραστηριοτήτων. Η ενσωμάτωση αυτή κρίνεται απαραίτητη, διότι η πολυπλοκότητα και η διαφορετικότητα του χωροκοινωνικού τοπίου αποτελούν κρίσιμα συστατικά στοιχεία των διαδικασιών συγκρότησης, εξέλιξης και μετασχηματισμού των κοινωνικών σχηματισμών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barnes, T. J. (1996), *Logics of Dislocation: Metaphors, Models and Meanings of Economic Space*, New York / London: Guilford Press.
- Barnes, T. J. (1998), «A History of Regression: Actors, Networks, Machines and Numbers», *Environment and Planning A*, 30 (2): 203-223.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*, London: Routledge.
- Johnston, R. J. (1986), *On Human Geography*, Oxford: Blackwell.
- Johnston, R. J. (1991), *A Question of Place*, Oxford: Blackwell.
- Lawson, T. (1997), *Economics and Reality*, London: Routledge.
- Marx, K. (1976), *Preface and Introduction to a Contribution to the Critique of Political Economy*, Peking: Foreign Languages Press.
- Peck, J. (1996), *Work-Place. The Social Regulation of Labour Markets*, New York/London: Guilford Press.
- Philip, L. J. (1998), «Combining Quantitative and Qualitative Approaches to Social Research in Human Geography. An Impossible Mixture?», *Environment and Planning A*, 30 (2): 261-276.

10. Marx 1976, σ. 3.